

Vestit i societat : Les ordinacions sumptuàries de Cervera (1344)

RAFAEL CONDE Y DELGADO DE MOLINA

Amb data del 5 d'octubre del any 1344 el rei Pere IV confirma a Barcelona les ordinacions proposades pels paers de Cervera per tal de reprimir les excessives despeses de vestuari.

El contingut del document s'estructura en 13 capítols al llarg dels quals es precisen els guarniments, teixits i confeccions permeses i privades i els bans en que cauran els que hi contravinquin. Malgrat que es presentin com a proposades pels dits paers cerverins, són, en realitat, una còpia, de vegades gairebé literal, de les que, uns anys abans, el 1331, el mateix Pere confirmava per a Barcelona, a proposta dels jurats i consellers de la ciutat.¹

* * *

Les lleis sumptuàries són molt antigues. Sense arribar a la *Lex Oppia* de l'any 215 abans de Crist que intentà refrenar el

1. València, 12 de gener (ACA, Canc, perg. Consell de Cent, 132. Ed. ARAGÓ, A. M. i COSTA, M.: *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona* (Barcelona, 1971) «CO.DO.IN. ACA.», vol. XLIII, doc. 112). Les diferències són mínimes. L'única important és el capítol relatiu a la prohibició al nuvi de regalar joies a la núvia i d'enviar de part d'un o de l'altre, diners i joies a altres persones, absent de les de Cervera.

luxa en els vestits femenins, a l'època «medieval» foren inaugurades per Carlemany, que el 808 dictà normes per tal de regular l'ús dels vestits.² Es tornen més freqüents a finals del segle XIII³ i, sobretot, a la segona meitat del XIV i al llarg del XV. Pel que fa a la Península, Alfons X de Castella, a les Corts de Valladolid del 1258 dictà una sèrie de normes restrictives de luxe⁴ i Jaume I, el 1235, va regular l'ús de pedreria, or, argent i pells fines a les vestidures.⁵ De finals del dèssús dit segle o de molt a començament del segle XIV són, sembla, unes detallades disposicions sobre els vestits i altres consums (p.e.: el consum de taula) que ocupen 11 capítols d'unes estranyes *Ordinacions fetes en cort per tota Catalunya y les illes de Mallorca, Ibiça y Menorca* publicades per Brocà sense donar procedència.⁶ Dins ja del XIV, els consellers de Barcelona regularen repetidament presents de noces, almoines, dols, bateigs, enterraments el 1324, el 1332, el 1338, el 1345, el 1350, el 1357 i el 1365, disposicions que foren renovades al segle XV.⁷ I el 1331, com ja he dit, Pere «el del Punyalet» confirmava altres ordinacions. I, sens dubte, un estudi rigorós sobre el tema treuria a la llum ordinacions semblants d'altres municipis.

Hom ha volgut trobar raons econòmiques per tal d'explicar aquestes prohibicions. De fet, a finals del XIII, Europa comença a tenir dificultats per a mantenir el seu ritme de creixement, i s'inicia una primera crisi social i econòmica. Són els temps de les primeres revoltes urbanes arreu d'Europa (urbanes perquè el

2. Segons Max von BOEHN, autor d'una història de la moda ja antiga, però encara útil en molts aspectes (*La Moda. Historia del traje en Europa*). Carlemany dictà les normes el 808 (vol. I, Barcelona, 1928). Ni a través de la *Vita Caorli* de Eginard, ni dels capitulars i diplomes (*Recueil des Historiens des Gaules*, vol. VII) he pogut documentar la notícia.

3. J. LE GOFF. *La civilización del Occidente Medieval* (Barcelona, 1969), p. 484.

4. *Cortes de los antiguos reinos de León y de Castilla, publicadas por la Real Academia de la Historia*. T. I (Madrid, 1861), pàgs. 54-63, renovades en part a les de Jerez del 1268 (*Ibid.*, pàgs. 64-86).

5. A les corts de Tarragona del 1235 (*Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña publicadas por la Real Academia de la Historia*. Tomo I, primera parte: *Cortes de Cataluña*, pàg. 127-133).

6. «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», I, pàgs. 266-275. Brocà no gosa donar una data exacta. La lletra, diu, és del XIII, i per referències diverses del propi text, poden ésser les de Barcelona del 1292, 1300 o 1301, totes de l'època de Jaume II, però «res d'aquestes ordinacions es troba a les fetes en dites corts». Algunes disposicions semblen còpia de les de Tarragona del 1235; en canvi, d'altres, les portarien a l'època del Cerimoniós. Conclou, Brocà, que potser és una barreja feta per l'escrivà copista d'ordinacions de diverses èpoques.

7. CARRERES CANDI, J.: *Geografía General de Catalunya. La ciudad de Barcelona*. (Barcelona, s. a.), pàgs. 413-414.

dinamisme social i econòmic es urbà), representades a Barcelona per l'«episodi d'en Marquet», i la veritable revolta de Berenguer Oller.

I es multipliquen a la segona meitat del s. XIV quan Europa es troba colpida per la pesta negra. Segons l'historiador anglès H. Miskimin, la concentració de riquesa a mans dels sobrevivents i el terror a la mort, desencadenaren una onada de despeses, una mena de bogeria per l'opulència i el luxe, un *carpe diem*, que les lleis sumptuàries intenten reprimir,⁸ potser perquè, segons el dessús dit historiador, la societat no podia continuar mantenint-ne la oferta. La hipòtesi és suggestiva, però no definitiva. Entre d'altres raons, perquè la cronologia no confirma la relació causa-efecte. Ni la demografia es el *Deus ex maquina* que alguns historiadors mecanicistes, malgrat es disfressin d'altres ideologies, han volgut proposar com explicació de moltes situacions conflictives.

Hom ha volgut cercar altres causes per tal de justificar les ordinacions suara dites. I és el decidit propòsit de les velles aristocràcies de no deixar-se superar pel luxe desplegat pels novinguts a la riquesa. Les fortunes són, a l'època, urbanes, i urbà és el dinamisme social i econòmic. I també ho són les ordinacions de què estem parlant. El sempre existent esperit de competència en la apariència exterior, present ja a les velles corts feudals del XI i XII arreu d'Europa, es potencia a la ciutat, lloc on es concentra la riquesa i la oferta de béns de consum, donat que coincideixen la demanda i la oferta, i perquè la continua convivència a una àrea limitada i tancada, com és la urbana medieval, posa cada vegada més a les persones davant de les persones com a objecte i com a subjecte de contemplació.⁹ Les lleis sumptuàries serien, doncs, l'arma dels antics rics, de vegades ja no tan rics, contra els nous rics, que repetirien el universal fenomen del *parvenu*.¹⁰

Motius economics? Motius socials? Es difícil adherir-se a una o altra interpretació. No resulta fàcil desvincular aitals lleis d'una conjuntura econòmica, i podem acceptar aital explicació mentre

8. MISKIMIN, H.: *The Economy of Early Renaissance Europe, 1300-1460* (London, etc., 1969), pàg. 484.

9. Segons Boehn la moda, «entesa com el resultat del desig humà d'anar cada vegada més ben vestit i de la tendència humana de deixar el que és vell pel que és nou i rar» neix, precisament, al segle XIV i a les ciutat (op. cit., pàg. 230-231).

10. LE GOFF, J.: op. cit., pàg. 484; BOEHN, op. cit., pàgs. 274-275.

no intentem assimilar-la al que avui respondria a una política econòmica intervencionista per part del poder públic. La historiografia és unànim en discutir l'existència d'una política econòmica comparable a l'actual.¹¹ Dit planerament, allò que el poder considerava «política econòmica» no arribava mai a una intervenció puntual, és a dir, conjuntural, amb una precisió i una claredat semblant a la intervenció del mercat dels nostres temps, mitjançant la actuació sobre els preus, p. e., i la consegüent sobre el consum. Ho demostra el fet que els mateixos productes siguin privats, una i altra vegada durant segles a diferents èpoques, territoris i períodes de temps,¹² la qual cosa significa

11. En paraules de Bernard Guenée, «el príncep clapotejà en l'àmbit econòmic, però no va tenir una política decidida» (*Occidente durante los siglos XIV y XV. Los Estados*. Barcelona, 1973, pàg. 156). La desqualificació és un poc massa taxativa i un xic injusta. Com ell mateix afirma, l'important es veure què podien concebir i executar. Els prínceps medievals ni eren diplomats per cap Facultat de Ciències Econòmiques, ni eren uns absoluts ignorants. I el mateix cal dir dels que l'envoltaven. Els projectes econòmics de Lluís XI de França, p. e., revelen unes idees prou clares del que calia fer, però les realitzacions mostren, igualment, la dificultat, tan material com social, de posar en pràctica les idees. (Cf. Fènou, René: *El Estado en la Edad Media*, Madrid, 1977, pàgs. 221 i ss.).

12. Heus ací uns exemples. El capítol VI de les corts de Tarragona del 1235 ordenava *quod nos vel aliquis subditus nobis, non portet vestes incisas, listatas vel trepatas, nec portent in vestibus aurum vel argentum nec aurifrigium nec auripellum, nec setam sutam, nec cembellinum, nec erminium, nec lutriam, nec aliam pellem fractam vel retortam, nec afiblayls cum auro et argento. Sed erminium vel lutriam integram simplicem solummodo in longitudine incisam circa capuciam cape, et aperaturas manicarum que dicuntur braçaleres, ei in capitibus manicarum et in mantellis similiter et cotis sive garnatxiis*. Les corts castellanques de Valladolid del 1258 reglamenten la casa del rei: *que los sus escriuanos nin ballesteros, nin sus falconeros, nin los porteros, nin ningunos de los omnes de su casa, nin de la reyna, que non trayan pennas blancas nin çendales ...* (punt 4) el vestuari del *rric omme*: *non faga más de quatro pannos al anno ... et éstos non sean arminiados, nin nutriados, nin con seda, nin con orpel, nin con argent pel, nin con cuerdas luengas, nin bastonados, nin con orfres, nin con çintas ...* (punt 14); el de l'escuder: *que ningún escudero non traya penna blanca, nin calças descarlata, nin vista escarlata, nin vista verde ... nin ningún panno tinto ...* (punt 22); el dol: *e que ningún cauallero non llanga o se rrasque sinon fuere por sennor, e que ninguno non traya pannos de duelo por otro sinon fuere un par, sinon por sennor o mugier por su marido, que lo traya quanto quisiere* (punt 25), regulacions que són semblants a les de Jerez del 1268. A les «Ordinacions fetes en cort...» el capítol XXI vedava l'ús de «vestidures troçades, ne listades per força, ne vetades per força, ne trepades, ne porten en vestidures aur ni argent ne perles, ne fres, ne orpel, ne seda sobreposada, ne cembali, ne erminis, ne ludria neguna ne altra cosa sobreposada, ne porten aur, ne argent, ne perles en afiblaylls, en texells ne en neguna orla en vestedures, ne en brial, ne en camiso, mas puscha portar afiblaylls de seda e corda e seda en gonela e botons d'argent en mànegues e en cabez»; els XXIII, XXIV, XXV i XXVI limiten els preus dels draps i pells que poden vestir els súbdits en general, els escuders i els pagesos: els XXIX, XXX i XXXI, el vestuari i l'armament dels cavallers; el XXVIII recull el jurament que deven fer els sastres «que no tayllen vestidures a nuyll hom sinó sota la forma dessús dita» sots pena de 50 sous; el XXXIII regula el dol: «sinó per son senyor o per pare, o per mare, o

evidentment, que llur privació no va lligada a una conjuntura puntual. Potser passa que, quan el poder troba problemes econòmics, no pensa en l'actuació sobre la producció, sinó sobre el consum (situació massa similar a l'actual perquè la oblidem), i tregui la pols a antigues reglamentacions, estereotipades, en un va intent de resoldre el problema. ¿Podia, d'altra part, una economia pre-capitalista actuar sobre la de producció i no sobre el consum?

Hi ha un fet segur de tipus econòmic, i és que l'excessiva despesa en béns de consum distreu riquesa d'altres despeses més rendibles i inversions. És evident, p. e., que en un sistema militar feudal, el poder de la host feudal està en funció del poder militar privat dels que la componen. I potser per això cal que la noblesa, p. e., disposi de recursos suficients per l'acompliment del seu deure militar. D'altra banda, en un món urbà els interessos econòmics de les diverses persones estan íntimament lligats en una xarxa de deutes i crèdits, i la ruïna de determinades persones pot comportar la d'altres, vinculades econòmicament al fallit, i alterar l'harmonia econòmica de la comunitat.

Pel que fa l'explicació «social», és cert que en alguns casos sí poden respondre a un intent de «classificació» i jerarquitzaació dels diversos estrats de la comunitat. Les ordinacions de Carlemany, del 808, anaven en aquest sentit. I les corts castellanques del XIII¹³ reglamenten, com es farà també a Catalunya després dels avalots del 1390, el vestuari dels jueus i sarraïns. És cert que, en aquests últims casos, no es tracta de lleis sumptuàries,

per frare, o dona per son marit. E encara que per nengunes de aquestes persones nos puscha hom vestir de drap de Daniel (?), salu les dones a qui no tocam res de lurs vestirs nels minvam ne es crexem en res (les de Barcelona de 1331 i les de Cervera, sí).

El 1324 es regulen els presents de noccs, regulació que també apareix a les de Barcelona del 1331 i anteriorment i a Castella, en els capítols de les esmentades corts de Valladolid i de Jerez. El 1345 el municipi barceloní torna a donar una serie de mesures que vénen a ésser la traducció al català de les anteriors de 1331, possiblement el mateix text que les de Cervera. Estic segur que un examen comparatiu d'aquestes i d'altres lleis sumptuàries ens revelaria l'existència d'un model comú i estereotipat.

13. *Que ningún judío non traya penna blanca, nin çendal en ninguna guisa, nin siella de barba dorada nin argentada, nin calças bermeias, nin panno tinto ninguno, sino pres o bruneta prieta o ingles o enssay negro, fuera a aquellos que lo el rey mandare (punt. 26) Manda el rey que los moros que moran en las villas que son pobladas de christianos, que anden çerçenados aderedor, o el cabello partido sin copete, e que trayan las barvas luengas como manda su ley, nin trayan çendal nin penna blanca nin panno tinto, sinon como sobredicho es de los judíos, nin çapatos blancos nin dorados, e el que lo fiziere que sea a merçed del rey (punt 27).*

sinó de lleis basades en discriminacions ètniques i religioses. En canvi, en altres circumstàncies, sí semblen més properes a una interpretació causal de caràcter social. Siguin de quan siguin les ordinacions publicades per Brocà, de les que ja n'he fet esment (i pel que fa a la meua intenció res importa que siguin d'un moment o d'un altre per què la cronologia és anecdòtica i no categòrica), trobem en elles una clara discriminació social. Algunes reglamentacions es refereixen a grups socials determinats: el punt xxvi, reglamenta els vestits dels escuders; els xxx i xxxi, les armes, i, el que és més important, el xxv rebaixa el preu màxim, de 20 sous barcelonins per cana o 7 sous jaquesos per alna de Lleida generals, a 12 i 4 respectivament, de les teles i draps que poden vestir els «lauradors». En canvi altres disposicions tenen un caire més general: a les ordinacions suara dites, els capítols XXI, XXIII, XXIV, XXIX i XXXIII tenen un destinatari general: *que ningú...* I d'altres com les de Cervera que ens ocupen, i les barceloneses que en foren model.

A aquestes raons, podrien afegir-se'n d'altres. A la disposició confirmatòria de Pere IV a les propostes de Cervera, el rei les considera, en primer lloc, com a realment útils per a refrenar les despeses, i en segon lloc, com a *honestatique et bonis moribus adherencia et, per consequens, Deo et hominibus grata*. Motius, doncs, morals, que segurament n'amagaven d'altres, però reflecteixen una idea d'equilibri en la relació del home amb els béns materials, equilibri que defineix el que Sombart anomena «esperit pre-capitalista». Sombart es recolza en aquestes paraules de sant Tomàs: *Necesse est quod bonum hominum circa ea (bona exteriora) consistat in quadam mensura: dum scilicet homo, secundum aliquam mensuram, quaerit habere exteriores divitias, prout sunt necessaria ad vitam eius secundum suam conditionem*. I cita a més les paraules d'un glossador, el cardenal Caietà: *appellatione vitae intellige non solum cibum et potum, sed quaecumque opportuna commoda et delectabilia, salva honestate*,¹⁴ la mateixa *honestas* que elogia el rei. Es tracta de mantenir una harmonia en aquest món que sia reflex de l'harmonia general del cosmos, regit, d'altra banda, per lleis eternes i inmutables i creat per Déu, el mateix Déu que el rei esmenta en el document com a aquell a qui plauen les ordinacions. Les excessives despeses trenquen l'harmonia entre riquesa i consum, aquella harmonia que deu fugir, tant de l'avarícia, com dels dispendis desenfrenats. Un tractat moral català del xv ho formula clarament: «e per ço l'om deu

14. SOMBART, W.: *El Burgués* (Barcelona, 2.ª ed., 1977), pàg. 21, nota 2.

guardar son haver que per fugir a avarícia, no sia guastador». I això, precisament, *per establir salut pública*,¹⁵ la mateixa que, amb altres paraules, invoca el rei al preàmbul i a la confirmació: *pro bono statu et utilitate comuni habitatorum eiusdem ville*.

Topem, ara, amb un dels tòpics més estimats pels legisladors medievals: el *bonum publicum*, sinònim de la *utilitas publica*, de la *utilitas comunis*,¹⁶ idea molt cara, i, sens dubte, d'influència tomista. Sant Tomàs, en efecte, defineix la llei, en una de les seves tesis més conegudes *lex est quaedam ordinatio rationis ad bonum publicum...* És a dir, la finalitat de la llei positiva, la que entra dintre del camp d'allò que per la seva naturalesa és mudable,¹⁷ és el bé comú. No hem entrat encara en la crítica acèrrima dels nominalistes contra sant Tomàs, y, per consegüent, el bé comú té existència real i és quelcom superior a la suma dels béns individuals de la comunitat. Per tant, tothom deu subjectar-se a aquest bé comú. Qui legisla i en virtut de què? Monarquia teocràtica, populisme, sentit descendent o ascendent del poder, són plantejaments que superen els límits d'aquest treball.¹⁸ Diguem que, en el nostre cas concret, és el municipi, governat de forma «democràtica» per mitjà d'uns paers elegits pel «poble». És clar que «el bé comú» pot entendre's de moltes maneres i, com tants d'altres grans conceptes ètics, pot ésser instrument de llibertat i d'opresió. Tot depèn de com la comunitat accedeix al control del poder que decideix quin es el bé públic en relació amb la situació d'aquell moment.

Si el fi del Estat es el *bonum vivere* d'aquells que es troben dintre dels seus límits, al món medieval el *bonum vivere* s'estén tant al món material com a l'espiritual.¹⁹ Per això les ordinacions,

15. BOFARULL, P. de: *Documentos literarios en antigua lengua catalana (siglos XIV y XV)* (Barcelona, 1857), «CO.DO.IN.» ACA., vol. XIII, pàg. 195.

16. GUENÉE, B.: *Occidente durante los siglos XIV y XV. Los Estados* (Barcelona, 1973), pàgs. 46-47.

17. ULLMAN, W.: *Principios de gobierno y política en la Edad Media* (Madrid, 1971), pàg. 251. En paraules de sant Tomàs: *Lex recte mutari potets propter mutationem conditionum hominum quibus secundum diversas eorum condiciones diversa expediunt*. El relativisme de les lleis positives està fonamentat en la revolució que va suposar l'admetre que el *bonus homo* i el *bonus civis* són realitats diverses, i que les lleis humanes res tenen a veure amb les lleis divines (el què, naturalment, no significa que hom pugui anar contra les lleis divines, ja que les lleis positives es deriven de la llei natural i aquesta està fonamentada en la naturalesa, el creador de la qual és Déu).

18. Vid. el prodigiós estudi d'ULLMAN ja citat i la seva *Historia del pensamiento político en la Edad Media* (Barcelona, 1983). Per a Catalunya hom pot seguir amb un cert profit la obra de ELÍAS DE TEJADA, Francisco: *Las doctrinas políticas en la Cataluña Medieval* (Barcelona, 1950).

19. ULLMAN: *Principios, cit.*, pàg. 253.

al mateix temps que van contra les excessives despeses, amb les implicacions socials i econòmiques que el fet comporta, plauen a Déu, perquè ajuden l'home a no pecar de sobèrbia i d'orgull. No cal oblidar que el món medieval està no ja impregnat, sinó informat per Déu i pel fet religiós. ¿No diu el mateix Pere IV en el parlament a les corts de Tarragona del 1370 que els reis son «lloctinents de Nostre Senyor en aquest món»? ²⁰

* * *

Tornem ara al nostre document. Com a norma general, es prohibeix totalment:

l'ús d'or, argent i perles;

l'ús de pells d'ermini;²¹

l'ús de determinats artificis de confecció: «listar, vetar per força, barrejar vestedures», sobreposar o cosir «ymages d'ocells»;²²

l'ús de draps d'or i de seda;

l'ús de plomes i d'erminis als folres;

l'ús de «texells».

Més en concret, les ordinacions regulen:

AFIBLALLS. A les sivelles, resta prohibit l'ús de l'or i l'argent, i la incorporació de perles. [1] *

20. En una formulació totalment descendent del origen del poder, ja superada a nivell doctrinal pel populisme incipient de sant Tomàs: *Ex popularibus possunt elegeri principes et ad populum pertinet electio principum* (ULLMAN, *Principios*, cit., pàg. 254).

El text de Pere IV pertany al parlament a les Corts de Tarragona del 1370 al qual el rei resumeix tota una idea i un sistema de govern: «Tot rei e tot príncep e tot hom a qui és comanat regiment de gents, deu condicions vers lo poble; e lo poble deu haver una condició vers lo senyor. La primera condició que el senyor o el regidor del poble deu haver, és que sia just regidor, savi e prudent. La segona condició que el senyor o el regidor del poble deu haver, és que sia ardit defensor, prou e valent. La terça condició, que el poble deu haver a son rei és que sia lleial servidor, prest e obedient. (*Parlaments a les corts catalanes*. Ed. Ricard Albert i Joan Gassió. Barcelona, 1928).

21. L'Edat Mitjana féu un ús desmesurat de les pells en els folres de les vestidures. Pot comprendre's si pensem en el fred que necessàriament devia fer, tant a les cases humils com als grans castells i palaus urbans. El comerç de pells, fou, precisament uns dels més importants de l'època, creant rutes que unien Rússia i Escandinàvia amb el Mediterrà, molt sovint a través de Bruges. Les pells més usades eren les de nùtria, esquiroi, martes, castor i ermini. BOEHM: *op. cit.*, pàgs. 202 i 203, esmenta casos extraordinaris de consum de pells. El 1316, Felip el Llarg, de França, va fer matar 1.364 marmotes, i el 1340, Felip l'Ardit, de Borgonya, usà 1.000 pells d'esquiroi i 1.170 de marmota per tal de folrar tres mants.

22. El document precisa «si doncs tixent no s.i feyen».

* Les xifres entre claudators, [1], etc., es refereixen a les xifres marginals, de l'apèndix documental (pàg. 37 i ss.).

ARREUS DE CAVALCAR: A selles, frens, pitrals i reetrangues es prohibeix incorporar obres de fil d'or, d'argent i perlés, pedres precioses i àdhuc, per tal d'evitar el frau, de doblats i de draps d'or i de seda. Es permet tan sols, l'ús de objectes daurats o argentats. [2]

BRIALS. A les prohibicions generals (or, argent, perles i erminis) s'afegeix la passamaneria del mateix. S'autoritzen, com a excepció, teixits d'or i de seda. A les mànegues, que en aquest moment ja són elements vestuaris independents del vestit en si i intercanviables,²³ s'autoritzen botons²⁴ de plata plans, no en relleu i botons daurats. [4]

CAPA. Valen les prohibicions ordinàries. Pel que fa a la llargària i al folro, resen les mateixes restriccions que per al mantell. [6]

COT. Val tot quant ja s'ha dit per a la capa. [4]

COTA. Les restriccions són les mateixes. Com era vestit exterior, d'ençà començament de segle existeix la tendència a ésser més llarg que la estatura de la persona que el du. I, per tant, a arrossegat part per terra. En aquest sentit, queda autoritzat arrossegat fins a quatre pams d'alna de Cervera.²⁵ [9]

GONELLA. Regeixen les mateixes prohibicions. A les mànegues s'autoritzen, a l'igual que als brians, botons d'argent plans i botons daurats. [4]

MANTELL. Resen les prohibicions ja tantes vegades descrites. S'afegeix la de les sivelles d'or, d'argent, de seda i de fulla d'or i de plata. Resta prohibit l'ús de folres de plomes d'aus, d'erminis i de cendats d'or i de seda. Es prohibeix que siguin d'una llargària superior a la de la persona que l'usa, compta-

23. BOEHN: *op. cit.*, pàg. 204, diu que fins i tot es canviaven en públic i que aquest fet explica el que li va passar a la reina Violant, esposa de Renat de Sicília, i és que durant una representació teatral a la que assistia, un lladre va robar-li les mànegues. Naturalment devia tractar-se de les que en aquell moment no duia posades. Gina Fasoli, parlant del vestuari medieval femení, recorda que el dit italià *questo è un altro paio de maniche* deriva d'aquest fet (*La vita quotidiana nel medioevo italiano*. A «Nuove questioni di storia medievale», Milano, 1969, pàg. 489).

24. Segons BOEHN els botons apareixen quan els vestits van estrenyent-se per a cenyir-se al cos (*op. cit.*, pàg. 248).

25. En paraules de BOEHN, els segles XIV i XV foren els segles de les cues, que arribaren a mesurar uns quants metres, fins al punt que tingueren que recollir-se sobre el mateix vestit (*op. cit.*, pàg. 250).

da «de la creu del cap tro en terra». A dos peces per persona, queda autoritzat l'ús de teixells amb cadena i davantera d'argent, però sense guarniment addicional de perles i pedres precioses, i amb la condició que el argent no pesi més enllà de dos marcs i mig, uns 700 grams. Les ordinacions autoritzen l'ús de davantera de seda, cordes del mateix per a lligar-ho, sense perles, i sense fulla d'or ni d'argent. S'autoritza també el folro de cendat i de tafatà entreteixit de fil d'or i d'argent, i el folro de vaires «plans», és a dir, llisos. [4, 6]

GUARNIMENTS I COMPLEMENTS. A les mànegues —que com ja he dit eren parts independents del vestit que, en principi, acompanyaven—, els paers proposen, i el rei accepta, l'ús de botons d'argent i de botons daurats. Al capç, es prohibeix l'ús de pells, singularment d'erminis, d'or i d'argent i l'ús de botons semblants als autoritzats a les mànegues.

A les savenes no es permeten perles, pedres precioses ni full d'or ni d'argent, però s'autoritza l'ús de fil d'or i de plata mentre formin teixits plans i no brocats.

A les gandalles, barrets i lligars, trobem les mateixes prohibicions. [5]

El dol resta rigorosament reglamentat per tal d'evitar l'excessiva durada del mateix. En principi s'autoritza únicament per parents molt propers (pares, avis, fills i germans), pels senyors dels qual hom és vassall (per son senyor o sa dona); per aquelles persones que deixen a algú com hereu, sigui parent o no i pel marit mort. Del dol del home respecte a la seva esposa és voluntari: «marit se puxa vestir, si's vol, per sa muller com morra». Els dols totals, que inclouen l'ús de la gramalla i el caperó duraran únicament vuit dies [7]. La dona casada, si porta dol, podrà usar, però només durant sis mesos, mant de dol, però no «mantell en cap», excloent, doncs, en principi, l'ús de cobertes per al cap [8]. El color del dol no era necessàriament el negre com en els nostres temps. Les ordinacions barceloneses i les ceriverines que les segueixen, sense prohibir taxativament el negre, esmenta el blau per als homes i el morat per a les dones, colors que, segons altres fonts, semblen habituals.²⁶

26. «Item, una gramalla de florantí blau scur per a cossos; Item, .i. altre mantell de verni morat scur de dol; Item, una altra gramalla e capero de blau scur de verni, nova, per a cossos. CASAS HOMS, J. M.: *L'heritatge d'un mercader barceloní. Darrerries del catorzè segle*. «Cuadernos de Historia Económica de Cataluña». Segundo trimestre del curso 1969-1970, pàgs. 9-112.

No solament resta prohibit l'ús dels guarniments i vestits descrits anteriorment, sinó també llur confecció i fabricació. Hom prohibeix a sastres i satresses [10] a argenters i a argenteres [12] la fabricació. Fins i tot resta prohibit encarregar tals peces [11].

En alguns aspectes, les ordinacions de Cervera són més taxatives que les de Barcelona, car hom prohibeix, no solament l'ús públic de tot l'esmentat, sinó, àdhuc, l'ús privat: «E sia entès que'l portar dels vestirs e altres coses en les dites ordinacions contingudes, haia loch axí en casa com fora de casa, e axí en la vila com el terme d'aquella» [13], precisions inexistents a les barcelonines.

Com a subjectes passius de les prohibicions apareixen tots els habitants de la vila, homes, dones i núvies «de qualque estament o condició sien» [1]. Una sola excepció trobem, existent també a les barcelonines: «fembres vils e avols de lur cors», que podran portar «vestedures com se vulla e en aytal manera com se vulla» [9], perquè la prostituta és tolerada, però no forma part de la comunitat pel bé de la qual hom fa les lleis.

Encara una altra excepció, aquesta de tipus material. De les prohibicions s'exceptuen els donatius reials: «Si lo senyor rey o la senyora regina han donat o donaren a algun estadant o habitant de la dita vila, vestedures de lur cors o selles o altres arnesos lurs, que puguen vestir, cavalcar o portar sens que no caigen en lo dit ban» [12], excepció que és traducció literal de la posada pel rei en la confirmació de les tantes vegades citades ordinacions barcelonines.

L'incompliment de les ordinacions resta, naturalment, penat. El ban per a qui usi aitals vestedures i guarniments és de 500 sous a repartir, com en els altres bans esmentats en el document, entre el batlle, els paers i el denunciament [9, 13]. Si qui incompleix és dona casada i no té béns parafernals per respondre, el ban serà satisfet pel seu marit, el qual ell mateix o son hereu, podrà rescabalar-se de l'eixovar de la dona [9].

Sastres i sastresses, argenters i argenteres i qui encarregui els vestits o guarniments, seran penats amb 100 sous o amb 100 dies de presó substitutiva [10, 11, 12], calculada a sou per dia.

L'acció deu ésser iniciada pel batlle per denúncia dels paers en ple o per tres d'ells. I pel cas que un paer es negués a cursar la denúncia, es preveu un ban de 500 sous [13], el què fa pensar que potser no tots estaven d'acord amb les ordinacions.

Quin acolliment van tenir aquestes ordinacions? En el cas cerverí no ho sabem, però en general fou molt minso,²⁷ ja que anaven contra la natural tendència humana de lluir i exhibir la riquesa. Les ordinacions de Cervera es concedeixen per 10 anys i les de Barcelona per 20 anys. Ignoro si les ceriverines foren renovades. Barcelona, com d'altres ciutats europees va continuar lluitant per aquesta causa, sense èxit, al llarg dels segles medievals. I no és com per admirar-s'hi. Les lleis dictades contra les tendències bàsiques de la persona humana, bàsiques dintre del seu relativisme, només poden mantenir-se amb un fort aparat repressiu. I és absurd donar normes que, per la seva naturalesa, són inaplicables. Si les tantes vegades esmentades *Ordinacions* són del trencall del XIV, Jaume II no va prohibir que hom es fes més d'un trajo per any, sinó manà que aquest durés un any. ¿Com es pot ordenar per llei la durada d'un vestit? ¿Com es pot pretendre reglamentar el desgast dels béns consumibles? ¿Què ha de fer aquella persona el vestit del qual s'esquinça: continuar nu la resta del any? Quan governa la ideologia i no la realitat, ens trobem amb disposicions com aquestes.

Res del disposat pels paers ceriverins és nou. Tot dona la impressió d'una nova repetició d'unes normes universals. La privació de l'ús l'or, argent, perles, pedres precioses, etc., tot es troba abans i després.

27. Com diu l'esmentat BOEHN, «cuanto menos éxito tenían las autoridades con sus disposiciones y leyes suntuarias, tanto mayor era su empeño en publicarlas» (*op. cit.*, págs. 274-275). O en paraules de Carreres Candi: «Tantes lleys limitatives de la sumptuositat, són la prova palesa de que no hi havia manera d'extingir-la a Barcelona». (*Op. cit.*, pàg. 414).

APÈNDIX DOCUMENTAL

El rei Pere IV confirma les ordinations presentades pels paers de Cervera per tal de reprimir el luxe en els vestits.²⁸

365×485. Llatí i català. Segell pendent molt deteriorat. ACA. DV/24, p. 27.

NOS PETRUS, Dei gratia rex Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comesque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie. Attendentes vos, fideles nostros paciarios et probos homines ville Cervarie pro bono statu et utilitate comuni habitatorum eiusdem ville, et ad removenda dispendia que ex superfluitatibus et oneribus superfluis expensarum circa subscripta frequencius imminebant et in quibus plures modum debitum plurimum excedere noscebantur, quedam statuta et ordinationes noviter edidisse continencie subsequentis:²⁹

- [1] En nom de Déu, ordonaren los paers e pròmens de Cervera, si al senyor rey plau, que nuyll hom de la vila de Cervera, de qualque estament o condició sia, no gos metre ne portar en *afiblaylls³⁰ ne en neguns vestits perles, ne aur, ne argent, ne ermini, exceptats botons d'argent plans o daurats que pusquen portar per *cabeç o per mànegues.
- [2] Item, que nuyll hom ni dona ne nòvia de Cervera, de qualque estament o condició sia, no gos portar, fer, ne fer fer, ne cavalcar neguna sella, ne fre, ne *pitral, ne *reentranga en que haia obres de fil d'aur, ne d'argent, ne de perles o d'argent ne de alcunes pedres precioses o *doblets o d'altres pedres de neguna manera ne en que haia drap d'aur o de seda. Salvant que en les dauradures o argente-dures de les obres, puxen aemprar aur e argent.

28. El pergami prové, sens dubte, de l'Arxiu Municipal de Cervera com ho demostra el fet que sigui l'original. A més, les xifres CCII del dors fan referència al Llibre de Privilegis municipal on al seu temps, fou copiat. Com i quan va sortir de Cervera? El document va ingressar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó el 1972 formant part d'un conjunt de llibres, papers i pergamins comprats a un col·leccionista privat de documents.

29. La distribució del text en capítols diferenciats és obra meva. El original va escrit a ratlla seguida.

30. Per tal de facilitar la comprensió del document, afegeixo al final un petit vocabulari extret del *Diccionari Català, Valencià i Balear* de A. M. Alcover i Francesc de B. Moll. Les paraules precedides d'un * són les incloses al mateix.

- [3] Item, que nuyll hom ne neguna dona de Cervera de qualque condició o estament sia, no gos d'aquí avant *listar, ne *vetar per força, ne barrejar negunes vestedures, ne fer fer en aquelles ymages d'ocells o d'altres qui sobreposades o cosides hi sien, si donchs tixent no s-i feyen.
- [4] Item, que neguna dona de qualque estament o condició sia, que sia de Cervera, no gos portar en mantell, ne en capa, ne en *cot, ne en *gonelles, ne en *cota, ne en *brials, ne en altres vestedures, perles, ne aur, ne argent, ne ermini, ne neguna altra *fresadura de perles, ne d'aur, ne d'argent, ne altres coses, ne vestir draps d'aur ne de seda. Puxen, emperò, en .II. mantells, e no en més, haver e portar *taxells ab cadenes e davantera d'argent, en los quals no gosen portar perles ne pedres precioses. Puxen encara portar en los mantells, davantera o cordo de seda, si-s volran, en que no haia perles, ne fulla d'aur ne d'argent. Axí, emperò, que ls taxells ab les cadenes e davantera de cascun mantell no pesen de .II. marchs e mig a amunt. E que no gosen portar neguns altres afiblays d'aur ne d'argent ne de seda, ne de fulla. Más en açò no sia entès que les dones no puxen portar brials tests ab seda e ab aur, ans los puxen portar ab que no y haia negun guarniment dels dessus dits qui son vedats de portar. Puxen encara portar vestedures de *camellot de lana. Puxen ancara portar en mànegues de gonelles o de brials botons d'argent plans o daurats.
- [5] Item, que neguna dona de qualque condició o estament sia, que sia de Cervera, no gos portar en *savena, ne en neguns *ligars perles ne peres precioses, ne altres, ne argent ne aur en fulla. Exceptat que pusca portar fil d'aur o d'argent, test pla o cosit en savenes, o en vels, o en *gandalles, o en capelles e no en altra manera.
- [6] Item, que negun home ne neguna dona qui sia de Cervera, de qualque condició o estament sia, no gos portar en mantell, ne en capa, ne en altra vestadura, neguna forradura si no de *sendat o de *tafata plans, o en quals haia fil d'aur o d'argent test, o *penes axí vayres com altres planes, axí que neguna pena no-s puxa barrejar o entremesclar de sendats, ne de draps d'aur, ne de seda, ne d'altra cosa, más cascuna pena sia segons la natura de que serà. Emperò no gose portar neguna pena d'ocells, ne d'ermini.
- [7] Item, que null hom ni nulla dona que sia de Cervera, de qualque estament o condició sia, no gos fer ne portar d'aquí avant vestedures negunes de dol per neguna persona, si donchs no era son senyor, o sa dona, o pare o mare, o avi o àvia, fill o filla, o germà o germana, o persona qui l jaquischa hereu, o dona qui perda marit, o marit se puxa vestir si-s vol per sa muller com morra, salvant que hom puxa portar *gramalla e *caperó de dol blava o altra, e dona puxa portar capa morada o altra el dia que l cos se soterrara e .VIII. dies après tan solament, no contrastant a açò altre privilegi atorgat per lo senyor rey a la dita vila.
- [8] Item, que neguna dona que sia de Cervera, de qualque estament o condició sia, que marit haia, en cas que s haia a vestir de dol per alcuna de les persones dessus dites, no gos portar d'aquí avant mantell en cap, ans solament port capa morada o altra capa de dol, el

coll o el cap segons que li plàcia. E que no la port més .VI. meses depuys que aquells per qui portarà dol seran morts.

- [9] Item, que neguna dona ne donzela que vaia defora, que sia de Cervera, de qualque estament o condició sia, no port mantell, ne capa, ne negun altre abrigall qui sia pus larch si no aytant com és de la creu del seu cap tro en terra, ne negun cot o cota de que rocech més de .IIII. palms d'alna de Cervera sens fer plech cosit. Emperò si volen cosir dels .IIII. palms, que puxen fer. E que negun sartre o sartoressa no gos fer negun cot o cota a dona o a donzella de Cervera de que rocech més de .IIII. palms sens fer plech cosit. E qui contra aquests ordonaments o algú d'aquests farà, pagarà per ban cascuna vegada que contrafaça per cascuna de les coses dessús dites. .D. sol. En axí que si dona neguna cau en lo dit ban e no ha béns parafernals de que-l puxa pagar, que-l marit pach lo ban, mas que-l se puxa retenir ell o son hereu de son exovar. Mas en aquests ordonaments no són enteses fembres vils e avols de lur cors, ans tota fembra avol e vil de son cors puxa portar aytals vestedures com se vulla e en aytal manera com se vulla.
- [10] Item, que negun sartre ne sartoressa, ne altra persona de qualque condició sia, no gos posar ni metre, ne cosir, ne fer cosir, ne fer metre, ne posar negunes fresadures d'aur ni d'argent, ne perles, ne seda, ne d'altres coses en vestedures de hom ne de dona de Cervera de qualque estament o condició sia, ne fer a aquelles vestedures, ne posar, ne cosir, negunes ymages d'ocells ne altres enadiments o sobreposits fer a les vestedures. E qui contrafarà, pagarà per ban cascuna vegada .C. sol. e si pagar no-ls pot, estarà .C. dies pres el castell. Exceptat emperò, vetes, trenes, passamans, bagues, cordons e cordes de cordar de seda que metre e portar se puxen per cabeç, e per mànegues e en cordoneres.
- [11] Item, que negun hom ne neguna fembra de qualque estament o condició sia, no gos fer ne obrar, ne fer fer, ne obrar a obs d'òmens o de dones de Cervera, de qualque estament o condició sien, ligars, obres de perles, ne de seda, ne de fulla, ne de fill d'aur, ne d'argent en negunes vestedures, ne en selles, ne en frens, ne en pitrals, ne en reetranges, negun arnès o arreus que segons forma d'aquests ordonaments sien vedats de portar. E en açò no sien enteses vetes ne trenes ne passamans de seda, ans ne puxen metre per cabeç e per mànegues. E així matex hi sien enteses cordons e bagues de cordar de seda. E qui contra farà, pagarà per ban cada vegada .C. sol. E si pagar no-ls porà estarà pres .C. dies el castell.
- [12] Item, que negun argenter, ne argentera, ne altra persona de qualque condició sia, no gos metre, ne fer metre en texells perles, ne peres precioses a obs de dones de Cervera de qualque estament o condició sien, ne fer ne fer fer a obs d'elles neguns texells los quals ab davantera d'argent pesen més de .II. marchs e mig. E qui contra farà, pagarà per ban cada vegada .C. sol. E si pagar no-ls porà, estarà pres .C. dies el castell. Mas en los dits bans no sia entès que si lo senyor rey o la senyora regina han donat o donaran a algú estadant, o habitant de la dita vila vestedures de lurs cors o selles o altres arnesos lurs, que puguen vestir, cavalcar o portar sens que no cagen en lo dit ban.

[13] Item, que en tot enentament que-s haia a fer sobre los dits bans o alcú d'aquells, se faça e-s haia a fer per lo batle de Cervera a instància e a requesta dels pahers de la dita vila qui ara són o per temps seran, o de .III. d'ells e no en altra manera. E si los dits pahers o aquell o aquells d'aquells pahers als quals serà denunciat que algun hom o dona de Cervera faça contra los dits ordonaments o alcú d'aquells, no volran notificar les dites persones al batle per tal que faça la exequció contra ells que pagaran per ban cascú dels dits pahers qui les dites coses denunciar no volran .D. sol. Dels quals bans haurà lo terç lo batle, e lo terç los pahers, e lo terç l'acusador. E qui alcú dels dits bans pagar no porà, estarà pres al castell aytants dies com ha sol. el ban. E sia entès que-l portar dels vestirs e altres coses en les dites ordinacions contengudes, haia loch axí en casa com fora casa, e axí en la vila com el terme d'aquella.

Ideo, ad vestri dictorum paciariorum supplicacionem homilem supra hoc nobis factam spicientes bonum statum et utilitatem dicte ville et habitancium in eadem, dicta statuta tamquam salubria et expensarum onera evitancia, honestatique et bonis moribus adherencia, et per consequens Deo et hominibus grata, laudamus et approbamus ac presentis serie confirmamus iuxta ipsarum seriem et tenorem. Mandantes firmiter et expresse vicario et baiulo ac paciariis et probis hominibus dicte ville presentibus et futuris quatenus statuta huiusmodi firma habeant et observent et observari faciant inviolabiliter per quoscumque penas a contrafacientibus exigendo. In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostri sigilli pendentis soliti cum nondum sigilla nova fieri fecissemus munimine roboratam, duraturam per viginti annos a Carniprivo venturo proxime in antea computandos. Datum Barchinona octavo kalendas novembris anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo quarto. Arnaldo, vicecancellarius.

VOCABULARI

- AFIBLAYLLS (Afibllall):** Sivella o fermall, ordinàriament de metall, que servia per unir i subjectar els dos panys del mantell o d'altra vesta.
- BRIAL:** Vestit de seda o tela rica que portaven les dones a l'Edat Mitjana i que, lligat a la cintura, arribava als peus (cast. *brial*).
- CAPERÓ:** Cobricap que s'usava antigament, que era alt i acabat en punta i, a vegades, s'estenia per avall formant una espècie de capeta que cobria les espatlles i l'esquena (cast. *capirote*).
- CABEÇ:** La part superior d'una túnica, camisa, etc., on hi havia l'obertura per passar el cap (cast. *cabezón*).
- CAMELOT (Camelot):** Teixit de llana mesclada amb pèl de camell o de cabra (cast. *camelote*).
- COT:** Peça d'abric amb mànegues, semblant a una casaca, que portaven homes i dones antigament.
- COTA:** Vestit que portaven els homes i les dones i que arribava del coll fins a prop dels peus (cast. *cota, túnica*).
- DOBLET:** Pedra formada de dos trossos de vidre incolor entre els quals es posava una peça de color per imitar una pedra preciosa (Cast. *doblete*).
- FRESADURA:** Conjunt de fres d'una peça de roba (Frè: Galó, passamà).
- GANDALA:** Lligadura de malla de seda o d'altre teixit fi, i a vegades de fil d'or que antigament recollia els cabells de les dones (cast. *gandaya, red*).
- GONELLA:** Peça de vestit que duïen homes i dones, composta de cos i falda, més o menys llarga (cast. *gonela*).

- GRAMALLA:** Túnica llarga fins als peus, que portaven antigament homes i dones.
- LIGAR (Lligar):** Peça d'adorn per al cap o per al vestit femení (cast. *arreo, aderezo*).
- LISTAR (Llistar):** Guarnir de llista o llistes.
- PENA:** Porció de pell destinada a servir de folradura.
- PITRAL:** Corretja que va subjecta als dos costats davanters del bast o de la sella i que passa pels pits de la bèstia, per evitar que el bast o sella es faci enrera (cast. *petral*).
- REETRANGA (Retranca, retranga):** Rabasta: Peça ampla i corbada de cuiro, sola, tela forta o fusta, que subjecta la sella o bast per darrera, passant per sota la cua de la bèstia (cast. *ataharre*).
- SAVENA:** Tovallola o mocador gran amb que les dones es cobrien el cap i les espatlles (cast. *pañuelo de cabeza*).
- SENDAT:** Tela fina de seda que s'usava per fer-ne vestits, folrades (...) i que per la seva transparència servia també per passar i cendre líquids o polvores. (cast. *cedal*).
- TAFATA:** Lligat de plana; tela fina de seda llisa i llustrosa.
- TAXELLS (Texells):** Peça quadrada de metall o de tela fina, pintada o guarnida de metall preciós o de pedreria que adornava mantells i altres peces d'indumentària.
- VETAR:** Posar vetes, guarnir de vetes.